

Andelko Badurina

Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper
predan 20. srpnja 1992.

Bizantski plovní put po vanjskom rubu sjevernih jadranskih otoka

Od otoka Šolte do Pule, što na kopnu što na otocima, postoji četrdesetak lokaliteta koji u svom imenu nose korijen »straža«: Vela straža, Straža, Stražica, Stražnica, Stražišće, Straško itd. Kako im i samo ime kaže, na ovim su mjestima dugo kroz povijest bile straže i izvidnice koje su omogućavale sigurnu plovidbu ovim dijelom Jadrana. Nabrojiti ćemo ih redom od juga prema sjeveru: *Vela straža* iznad Grohota na otoku Šolti (kota 208 m), Straža na otoku Žirju (117 m), Stražišće zapadno od Gospe Srimске kod Šibenika, Stražica iznad Vrulje na Kornatu (218 m), Stražica južno od Salija na Dugom otoku (98 m), *Vela straža* iznad Žmana na Dugom otoku (215 m), Straža južno od Žmana na Dugom otoku (370 m), Stražica iznad Dragova na Dugom otoku (221 m), Straža sjeverno od Dugog Rata na Dugom otoku (39 m), Straža na južnom dijelu otoka Pašmana (180 m), Straža između Kalija i Kukljice na Ugljanu (156 m), Tvrđava Sv. Mihovil iznad Preka na Ugljanu (265 m), Straža iznad Lukorana na Ugljanu (140 m), Stražica na sjevernom dijelu Ugljana (69 m), Straža na južnom dijelu Iža Velog (107 m), Straža na zapadu Iža Velog (125 m), Straža na južnom dijelu Molata (86 m), Straža na južnom dijelu otoka Ista (175 m), Straža na Škardi (77 m), Straža na sjevernom dijelu otoka Vira (112 m), Straško, rt južno od Novalje na otoku Pagu, *Vela straža* na otoku Iloviku (91 m), Stražica iznad Barbata na Rabu (154 m), Straža na otoku Prviću kod Senja (250 m), Stražica rt na sjevernom dijelu istog otoka, Stražica kod Baške na Krku (373 m), Stražica istočno od Vrbnika na Krku (373 m), Stražica južno od Punta na Krku, Straža kod Garice na Krku (250 m), *Vela straža* istočno od Osora na Cresu (154 m), Straža rt na istočnom dijelu otoka Unije, Straža rt na sjevernom dijelu otoka Srakane Vele, *Vela straža* na istom otoku (60 m), Stražavni vrh iznad Kraja na Učki (692 m), Stražica ispod Vele Učke (1001 m), Straževica, Sv. Martin kod Skitače u Istri (374 m), Stražica sjeveroistočno od Marčane u Istri (201 m), Stara Straževica istočno od Valture (Nezakcija) u Istri (109 m), *Vela straža* na Brijunima (42 m).

Kako je vidljivo, »straže« su osobito guste oko Zadra i Osora, koji su u to doba bili najjači centri na sjevernom Jadranu. Na svim tim lokalitetima možemo naći ostatke keramike, gomila, pa i gradnji od prapovijesti pa do novije povijesti, premda se nalaze na mjestima sasvim nepogodnim za stanovanje. To znači da su uvijek imale istu funkciju motrenja i javljanja. Mjesta koja se zovu Vela straža uvijek su na relativno većim visinama i s njih pogled seže nadaleko. Sve te straže možemo povezati u jedinstveni sustav primanja i prenošenja informacija (putem svjetla i dima). Manje straže prenose informacije jedna preko druge do Velike straže, a ona ih opet posredno preko manjih straža ili izravno prenosi sljedećoj Veloj straži, a ona opet u gradove Zadar i Osor ili pak u utvrde.¹

Na istom ovom području nalazi se i niz građevina fortifikacijskog karaktera koje su raspoređene na strateškim mjestima, u morskim tjesnacima ili na ulazima u kanale a vizualno su uklopljene u sustav navedenih »straža«. To su Gradina i Gustijerna na otoku Žirju,² Gradina na Vrgadi³ Toreta na Kornatu,⁴ Sveti Mihovil na otoku Ugljanu,⁵ Straža na otoku Istu, Sveti Petar kraj Ilovika⁶ te utvrda na otočiću Palacol⁷ ispred Osora koja kontrolira cijeli Kvarnerić i brani prilaz Osoru.⁸

Sažetak

Na istočnoj obali Jadrana, od otoka Šolte do Pule, što na kopnu što na otocima, postoji oko 40 lokaliteta koji u svom imenu nose korijen »straža«. Na tim su mjestima dugo kroz povijest bile izvidnice i straže koje su tvorile komunikacijski sustav za sigurnost plovidbe ovim dijelom Jadrana. Na istom tom području nalazi se i niz građevina fortifikacijskog karaktera raspoređenih na strateškim točkama (Žirje, Vrgada, Kornat, Ugljan, Ist, Ilovik, Palacol), koje su vizualno uklopljene u gore navedeni sustav »straža«. Sve te građevine nastale su u 6. i 7. stoljeću. Budući da je, prema Prokopiju (Bellum Gothicum), u drugoj polovici 6. stoljeća kopneni put od Carigrada prema zapadu postao opasan, Bizant gradi sustav utvrda kojim stvara i osigurava pomorski put uz istočnu obalu Jadrana, podalje od kopna, uz vanjski niz otoka s nizom izvidnica i utvrda koje su u isto vrijeme i zbjegovi, i utvrde i opskrbeni centri za mornare i putnike.

* Ovaj referat pročitao je na kongresu AIESEE-a u Beogradu, 10-16. rujna 1984, na francuskom jeziku i na istom jeziku predan za tisak u aktima kongresa. Budući da do danas nije tiskan, i tko zna hoće li biti, donosimo ga ovdje u nepromijenjenom izdanju na hrvatskom jeziku kako bi bio dostupan i našoj javnosti.

Ove su utvrde istodobno i izvidnice i zbjegovi za prihvat i opskrbu ugroženih brodova, a sve su u vizualnoj vezi s Velim stražama.

Izgradnju svih ovih utvrda možemo prema tehnici gradnje smjestiti u 6. i 7. stoljeće, premda na nekim lokalitetima ima ostataka i starije gradnje. S time se slažu svi citirani znanstvenici koji su ih istraživali. To je upravo ono vrijeme i stanje u jugoistočnoj Evropi kad Bizant gospodari gotovo cijelim Mediteranom i priobalnim kopnom te cijelim Balkanom, a glavna su sjedišta moći i vlasti Carigrad i Ravenna.⁹ Budući da je, kako nam svjedoči Procopius u svom djelu *Bellum Gothicum*,¹⁰ već na početku druge polovice 6. stoljeća kopneni put između Carigrada i sjeverne Italije preko Balkana – zbog prodora »Barbara«, osobito Slavena i Anta, koji su zauzeli sav Balkanski poluotok sve do mora, osim gradova, koje su također ugrožavali – postao praktički neupotrebljiv, Bizant se morao ograničiti samo na pomorski promet sa sjevernom Italijom. Budući pak da je već postojeći pomorski put uz samu istočnu obalu Jadrana, s gradovima kao opskrbnim centrima, i sam postao ugrožen od barbara, pa stoga i opasan za plovidbu, Bizant sada »gradi« novi plovni put, podalje od obale, među otocima, i to po njihovu vanjskom nizu, koji je sigurniji i s obzirom na vremenske prilike. Tu je bura već oslabljena, a jugozapadni se vjetrovi uz sjevernu obalu otoka ne mogu razviti. I sam Porfirogenet kaže za dalmatinske otoke da su »gusti i mnogobrojni, tako da se brodovi nikad ne plaše bure«.¹¹ Po tome otočnome plovnom putu postoje opet dvije varijante plovidbe: po buri će se ploviti između zadnjeg i predzadnjeg niza otoka, a po jugu između prvog i drugog niza.

Budući da su svi otoci u to doba bili slabo naseljeni ili uopće bez stalnog stanovništva, trebalo je uz ovaj morski put izgraditi i sustav postaja za opskrbu brodova i za njihovo sklanjanje u slučaju dužeg nevremena ili opasnosti, a isto tako organizirati sustav prenošenja informacija o opasnostima koje se na njemu pojavu. U tu su svrhu izgrađene one gore navedene utvrde kao opskrbeni centri i skloništa brodova, a sustav »straža« osiguravao je nesmetanu plovidbu.

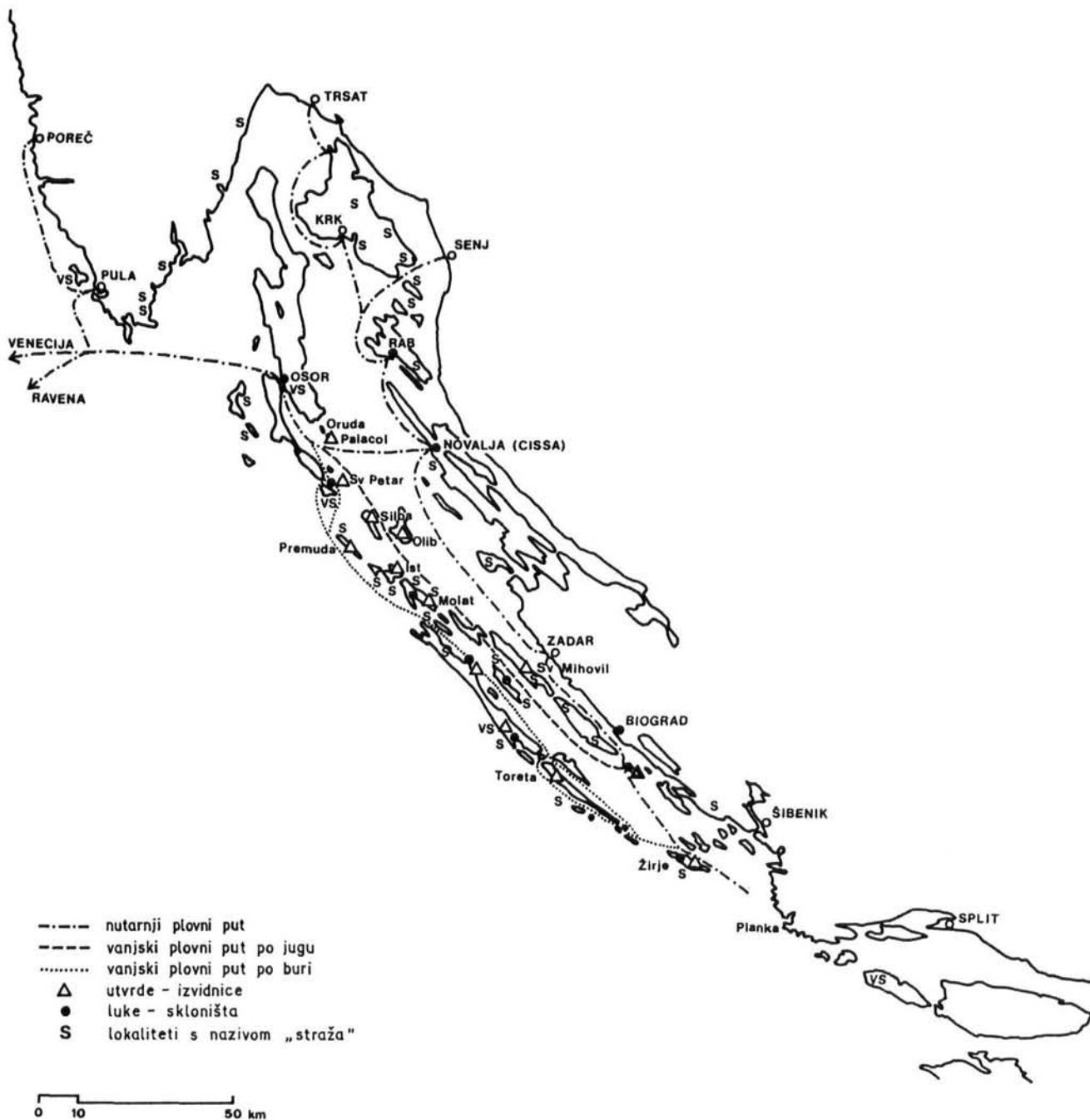
Bilješke

- 1 Sustav međusobne vizualne povezanosti ovih »straža« na području otoka osobno sam provjerio ploveći barkom ljeti 1975. i 1976. u različitim vremenskim uvjetima.
- 2
- 3 **Č. Iveković**, *Otok Žirje*, Starohrvatska prosvjeta, 1-2, Zagreb, 1927.
- 4
- 5 **M. Suić**, *Antički grad na Jadranu*, Zagreb, 1976, str. 259.
- 6
- 7 **I. Petricoli**, »Toreta« na otoku Kornatu, *Adriatica Prachistorica et antiqua*, Zagreb, 1970, str. 718.
- 8
- 9 **I. Ostojić**, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, Split 1964.
- 10
- 11 **A. Badurina**, *Bizantska utvrda na otočiću Palacol*, Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju, Zagreb, 1982, str. 171.
- 12
- 13 **A. Badurina**, *nav. dj.*
- 14
- 15 Sličnih utvrda ima na otocima južnog Jadrana, ali njih nisam uspio osobno provjeriti.
- 16
- 17 **J. Ferluga**, *Vizantijska uprava u Dalmaciji*, SANU, Beograd, 1957, str. 41. i passim.
- 18
- 19 **Procopius**, *Bellum Gothicum*, III, c. 25, 38, 40.
- 20
- 21 **K. Porfirogenet**, *Spis o narodima*, c. 29.

Summary

Andelko Badurina The Byzantine Sea Route along the Outer Edge of the North Adriatic Islands

On the east coast of the Adriatic, from the island of Šolta to Pula, partly on mainland and partly on the islands, there are some 40 localities which have in its name the root »straža« (guard). For a long time throughout history there had been observation posts and guards on these localities, which constituted a communication system for the safety of navigation in this part of the Adriatic. In the same region there is a number of fortification structures arranged at strategic points (Žirje, Vrgada, Kornat, Ugljan, Ist, Ilovik, Palacol) which are visually fitted into the above mentioned system of »guards«. All of these structures had been built in the 6th and 7th centuries. Since, according to Procopius (*Bellum Gothicum*), in the second half of the 6th century the overland route from Constantinople to the west became dangerous, the Byzantine Empire built a system of forts by which it created and ensured the sea route along the east coast of the Adriatic, away from the mainland, along the outer string of islands with a number of observation posts and fortifications which were at the same time refugee camps and fortifications and supply centers for sailors and travellers.

Karta bizantskih plovnih putova i sustav straža i utvrda na sjevernom dijelu istočne obale Jadrana (kartu izradio I. Tenšek)
 A map of the Byzantine sea routes and the system of guards and fortifications on the northern part of the Adriatic's east coast (I. Tenšek)